

ישראל וירדן: משבר באופק שיש למנוע אותו

פרופ' אלי פודה*

המאמר [פורסם בדבר ראשון](#) ב-29 באוקטובר 2018

פחות מעשרה חודשים מאז המשבר הקודם, ישראל וירדן עומדות בפני משבר אפשרי חדש, וזאת בעקבות החלטת המלך עבדאללה לא לחדש את שני הנספחים של הסכם השלום ביניהן.

עם חתימת הסכם השלום באוקטובר 1994, ישראל וירדן כוננו "משטר מיוחד" בשני אזורים – נהריים (אל-באקורה בערבית) וצופר (אל-ע'ומאר בערבית). נקבע כי אזורים אלה יישארו בריבונות ירדנית, אך אזרחים ישראלים – או פועלים מטעמם – יוכלו לעשות שימוש בקרקע מבלי שיהיו כפופים למגבלות מכס או מעבר גבול. תוקפו של הסדר זה נקבע ל-25 שנה והוא יחודש אוטומטית, אלא אם כן אחד הצדדים יביע את התנגדותו לכך שנה בטרם סיום החוזה. במקרה שכזה, יפתחו שתי המדינות בתהליך התייעצויות בנושא.

מנקודת מבט ירדנית פנימית, ההחלטה של המלך היתה נבונה והתקבלה בעיתוי נכון: המלך פעל בכך להרגיע את ההתנגדות הגוברת בירדן לשלום עם ישראל באופן כללי, ולשני הנספחים באופן ספציפי. התנגדות זאת באה לידי ביטוי בפרלמנט, ובפעילותם של מפלגות פוליטיות, איגודי עובדים וארגוני חברה אזרחית. לאור הביקורת הציבורית הגואה על הקשיים הכלכליים והחברתיים בממלכה, ולאור גלי ההפגנות התקופתיים בנושא, החליט המלך ביוני 2018 לפטר את ראש הממשלה האני אל-מולקי, אך ללא הועיל.

כעת, הצליח המלך להסיט באבחה אחת את דעת הקהל הירדנית מבעיות היומיום. כלי התקשורת והרשתות החברתיות בירדן הריעו למלך על החלטתו. ניתן לשער כי החלטת המלך משקפת גם את התסכול שלו מממשלת הימין של נתניהו, שאינה מקדמת דיאלוג עם הפלסטינים ושפועלת לקדם הכרה בינלאומית בירושלים כבירת ישראל. בכך, מתעלמת הממשלה מהתפקיד הירדני המיוחד במקומות הקדושים לאסלאם בירושלים, כפי שהוגדר בהסכם השלום. התעלמות זו הובילה בשנים האחרונות למספר משברים מדיניים.

ההחלטה הירדנית אינה עולה בקנה אחד עם היחסים החמים שמנהלות ביניהן המדינות בתחומי הביטחון והמודיעין. שיתוף הפעולה בתחומים אלו הלך והתחזק לאחר אירועי האביב הערבי. ישראל סייעה לממלכה ההאשמית בדרכים שונות למנוע חדירת גורמים ג'יהאדיסטים לשטחה מאזורים בסוריה ובעיראק בהם שלט ארגון המדינה האסלאמית. שיתוף הפעולה גם התרחב לטיפול בסוגיות משותפות נוספות. נראה, אם כן, שיחסי ישראל-ירדן מתקדמים בשני ערוצים מקבילים: הערוץ הציבורי הגלוי והערוץ החשאי. ואולם, הידרדרות בערוץ הציבורי עלולה להשפיע לרעה גם על זה החשאי.

יש סימנים רבים לכך שישראל לא הופתעה מהחלטת המלך. אם אכן הוזהר נתניהו מראש לגבי ההחלטה הצפויה ולא עשה דבר על מנת למנוע אותה, אזי ההחלטה הירדנית היא תולדה של הזנחה ושיקול דעת מוטעה מצד ראש הממשלה, ומהווה הוכחה בולטת לנזק שנגרם לתהליכי קבלת ההחלטות מהיעדר שר חוץ במשרה מלאה. זו גם דוגמה נוספת לסינדרום ה"יהיה בסדר" שנפוץ כל כך בישראל.

השאלה היא מה ניתן לעשות כעת על מנת למנוע הידרדרות לכדי משבר דיפלומטי נוסף. למרבה הצער, לאחר שהמסרים השקטים מירדן לא זכו לתגובה ישראלית ראויה, ציץ המלך בטוויטר את החלטתו באופן פומבי. עובדה זו תקשה עליו לסגת מהחלטתו מבלי לספוג על כך ביקורת מבית. בנוסף, הדיון הער בנושא בתקשורת הירדנית הלהיט את דעת הקהל והפך את הנושא לכזה שמערב כבוד לאומי. בדומה לאופן בו השטח הקטן של טאבה (פחות מק"מ רבוע) הפך בשנות ה-80 לנושא בעל חשיבות לאומית עבור מצרים, כך הופכים כיום נהריים וצופר לנושא חם בירדן.

* פרופ' אלי פודה הוא חבר ועד מנהל במכון מיתוויים ומרצה ללימודי המזרח התיכון באוניברסיטה העברית בירושלים.

כיצד צריכה ישראל להגיב? ראשית, יש להדגיש ממה צריכה ישראל להימנע: היא לא צריכה לאיים כעת בקיצוץ אספקת המים לירדן. נושא המים הוא רגיש במיוחד בירדן, וישראל הפגינה לאורך השנים נדיבות כלפי ירדן בכך שסיפקה לה יותר מים מכפי שנדרשה לעשות לפי הסכם. עליה להמשיך לעשות כן.

על ישראל לנסות להפנות כל דיון בנושא מהערוץ הפומבי לערוץ החשאי, ובכך להוציא את העוקץ מהדיון הלוהט בתקשורת בשתי המדינות. שיחות חשאיות בין המדינות צריכות יהיו להתמקד במציאת פתרון יצירתי שמבוסס על הסכם השלום ועל הניסיון המשותף שצברו ישראל וירדן בניהול היחסים ביניהן.

סעיף 7ב' בהסכם השלום מאפשר לשני הצדדים "להתחיל במשא ומתן במטרה להגיע להסכמים על שיתוף פעולה כלכלי, כולל סחר והקמת אזור או אזורי סחר חופשי". שיחה עם מספר מומחים ישראלים לנושא אישרה שניתן למצוא פתרון יצירתי אשר יהיה מקובל על שני הצדדים.

ביולי 2017, אחרי שאיש ביטחון ישראלי הרג שני ירדנים אחרי שהותקף, לקח לממשלת ישראל שישה חודשים ליישב את המשבר עם ירדן. זה היה פרק זמן הרבה יותר ארוך מהנחוץ. היום, ישראל צריכה לפעול באופן מידי להכיל את המשבר המתהווה ולהציע פתרון סביר לבעיה.

הלקח העיקרי ממקרה זו הוא שישראל צריכה להקדיש תשומת לב רבה יותר לדיפלומטיה. אבל, כל עוד מדיניות-החוץ הישראלית תהיה כפופה לשיקולי ביטחון לאומי, הממשלה תוסיף לסבול מכשלים דיפלומטיים תקופתיים.